

УДК 341.3.018

Володимир Гарасимів
заступник начальника Збаразького
відділення поліції Підволочиського відділу
поліції Головного управління
Національної поліції в Тернопільській області

ЗБРОЙНА АГРЕСІЯ: ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ

У статті автором розглянуто та проаналізовано міждисциплінарний підхід щодо розуміння поняття агресія та збройна агресія. Зроблено акцент на ототожнення з насильством. Так як у військовій сфері агресію розглядають як окремий випадок насилля. Розглянуто розвиток даного поняття в рамках становлення міжнародного права та зроблено висновок, що визначення поняття «збройна агресія» не існує та потребує переосмислення та розвитку. Наведено авторську інтерпретацію «збройна агресія» як сукупність воєнних, політичних, економічних, інформаційних ворожих дій, що застосовуються силами держави (групою держав) проти суверенітету, територіальної цілісності, політичної незалежності іншої держави або народу (нації), несумісне з Статутом ООН.

Ключові слова: *агресія, збройна агресія, міжнародне право, насильство, тероризм*

Harasymiv V.

Armed aggression: legal analysis

In the article, the author considered and analyzed an interdisciplinary approach to understanding the concepts of aggression and armed aggression. Emphasis is placed on identification with violence. As in the military sphere, aggression is considered as a separate case of violence. The development of this concept in the framework of the formation of international law was considered, and it was concluded that the definition of the concept of "armed aggression" does not exist and needs to be reconsidered and developed.

The concept of "aggression" found its declarative consolidation in the 20th century. The first act that consolidated these actions as a crime against peace and security is the Paris Pact of 1928.

In December 1974, UN Resolution No. 3314 fixed the normative definition of aggression. This article 1 of this Resolution considers that "aggression" is the use of armed forces of a state against the sovereignty, territorial integrity or political independence of another state, or, according to some, otherwise does not comply with the UN Charter [5, p. 1].

Now the international consolidation of the concept of "aggression" is reflected in other sources. These include the Rome Statute of the International Criminal Court, which states that the court's jurisdiction includes consideration of cases of aggression. The most controversial issue in this Charter was the activity of the UN Security Council [4, p. 151]. According to Art. 24, 39 of the UN Charter, the duty of this body in matters relating to the definition of an act of aggression is its sole responsibility for the preservation of international peace and security

The author's interpretation of "armed aggression" as a set of military, political, economic, and information hostile actions applied by the forces of the state (group of states) against the sovereignty, territorial integrity, political independence of another state or people (nation) is given, which is incompatible with the UN Charter.

Key words: *aggression, armed aggression, international law, violence, terrorism*

Постановка проблеми. Розуміння сили і насильства як влади на етапі реалізації, коли актуалізована сила розщеплюється на творчу дію - силу і руйнування - насильство (сила примножує і зберігає ресурси, збільш влади, тоді як насильство знищує і розсіює ресурси, вибухаючи влади), ми стикаємося з необхідністю визначення місця поняття «агресія» (лат. *aggressio* — напад) у контексті втрат ресурсів, які викликані деструктивними діями в суспільстві.

Реконструкція та упорядкування розуміння феномену «влада», «насильство», «агресія» зумовлена новітніми соціально-історичними чинниками і має сприяти конструктивному вирішенню кризи у відносинах між правлячою владою і тими, ким вона керує, викликаючи кризу прийняття та виконання так званих владних рішень, що призводить до збитків і розсіювання духовних, матеріальних і людських ресурсів.

Можливо це спричинить певні зміни в дослідницьких стратегіях у сфері теорії та практики політики та зосередження їх на вивченні цілей, ресурсів і моделі їх організації, на проблему створення адекватної силової картини миру, доступного для всіх суб'єктів політичного процесу, розвитку нової філософії і теорії сили як соціально-політичного явища.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Заважаючи на важливість досліджуваної тематики, варто відмітити, що до недавнього часу серед науковців розуміння суті збройної агресії не мала особливої популярності. З огляду на міждисциплінарний характер досліджуваної проблеми, наявні наукові напрацювання здебільшого здійснювалися в рамках окремих наукових галузей. У вітчизняній доктрині окремі аспекти вказаної проблематики досліджували О. В. Сенаторова, В. Ф. Антипенко, І. П. Бліщенко, В. А. Василенко, Н. А. Зелінська, І. І. Т. Лукашук, Ю. В. Манійчук, І. В. Фісенко та ін. З огляду на все вищенаведене можна стверджувати, що обрана тематика є надзвичайно актуальною, має теоретичне і практичне значення.

Мета статті розглянути і проаналізувати зародження та становлення поняття «збройна агресія», яке стало підґрунтям для формулювання сучасного розуміння такого міжнародного злочину, як агресія.

Виклад основного матеріалу дослідження. В суспільстві ототожнювалися поняття «агресія» і «насильство», як на повсякденному рівні, так і на рівні наукового мислення. Так, Німецький соціолог Н. Еліас вважав, що агресія тотожна жорстокості і відчуттю задоволення від мук людей і нищення, від доведення своєї тілесної переваги над іншими [1, с. 272].

Австрійський учений, засновник порівняльної етології К. Лоренц вважав, що прояви агресивності у «півнів, що билися і в «смітнику», і «з кусачими собаками», і «з хлопцями, що ламати один одному носи», а серед парубків, які починають «в шинку боротьба, вже трохи підфарбованою політикою «і ті, хто хапає в гарячці за ядерні бомби» є одна причина - внутрішньовидова агресія. І це серйозна небезпека, яка загрожує людству в сучасних культурних умовах історико-технічного розвитку.

Тому агресія ототожнюється з насильством. До того ж у військовій сфері агресію розглядають як окремий випадок насилля - «пряме або непряме застосування збройної сили один із видів насильства – збройне насильство) однієї держави проти політичної незалежності чи територіальної цілісності іншої» [2, с. 18], а не навпаки. Хоча зазначається, що агресія вона може бути

економічною, психологічною, ідеологічною тощо», тобто водночас поняття «агресія» виходить за межі військової сфери.

Агресія в соціальній сфері визначається за допомогою гегелівського формулювання поняття насилля: «...насилля ззовні особливе, яке виступає проти особливого, захоплення його майна, нових страждань» [3, с. 179]. Цей склад можна приймати і використовувати як фундаментальний.

У сучасній політології («Політичний словник» Ю. Авер'янова) агресія кваліфікується як «пряме або непряме застосування збройної сили однієї держави проти політичної незалежності або територіальної цілісності іншої. Ця атака ... характеризується ініціативою та планом. Найбільш небезпечною формою є збройний напад».

У новітніх суспільно-історичних умовах, коли унітарний антропокосмічний науково-техно-природний комплекс з автономними закономірностями функціонування та самозміни», більше ми не можемо собі дозволити у визначенні гострих соціально-політичних проблем, які приходять до нас, за Г. Гегелем, як «покарання», як явища, в яких людина «не знаходить себе», визначити їх «як зло, як насилля як чужу силу», не думаючи, що ці поняття не тотожні.

Ми маємо обережно вживати терміни «влада» і «насильство» та пов'язані з ними терміни, включаючи термін «агресія». Це повинно сприяти практичній політиці права бути більшим мистецтвом гармонізації та стабілізації, ніж мистецтво дисгармонії та дестабілізації. Під мистецтвом дисгармонії і дестабілізації слід розуміти «мистецтво» насильства.

Основою насилля завжди є нігілізм — «позиція того, хто відкидає все існуюче, хоча в той же час не може цього навіть припустити щось може змінитися на краще - і тому неминуче приходить до загибелі або самознищення».

«Нігілізм як форма заперечення загальноприйнятих цінностей, часто тісно пов'язані з психічними хворобами». «Численні випадки анархістські і політичні агресії, все більше і більше тепер розглядаються з точки зору психіатрії та психології» [4, с. 91].

«Коли в суспільстві домінують сильні державні та релігійні структури, психопатологічних проявів нігілізму майже не спостерігається. У політичній галузі, нігілізм проявляється лише тоді, коли суспільні структури втрачають силу» [4, с. 93]. Тобто вони стають неоптимальними і відповідають покладеним на них соціальним завданням, чому сприяє виникнення нігілізму — насилля над суспільною свідомістю і руйнування фундаментальних моральних цінностей

Дослідник сучасного тероризму Д. Ольшанський підкреслює політичний, економічний, інформаційний та внутрішній тероризм. Інший дослідник тероризму Б. Кухта вважає, що людина за своєю природою надзвичайно агресивний і нещадний у боротьбі за життєво важливі ресурси. Він заявляє, що терор є «відкритим знищення окремих людей для залякування багатьох інших».

«Тероризм – це сьогоднішня форма тотальної війни», «один із найдавніших методів вирішення проблем за допомогою насильства, причому насильство не на полі бою, а головним чином спрямоване проти цивільні чи окремі політичні та економічні діячі». «Тероризм не кращий і не гірший за так звані звичайні війни... форма війни».

Н. Еліас вважає, що, «говорячи про агресивність, про задоволення від боротьби, ми не маємо на увазі якоесь особливе прагнення. Ми говоримо про це, повністю усвідомлюючи, що ми говоримо про певну функцію всередині

всього організму, а перетворення цієї функції свідчать про трансформацію моделювання цілісного організму». Науковець робить акцент на потяг до насильства, яке в ході історії зазнає трансформації.

Однак Н. Еліас не зробив цього відкриття. Ще Г. Гегель у «Конституції Німеччини» писав, що суспільство здійснює «за допомогою правового устрою «перехід» від стану прямого насильства до стану насильства розрахованого».

Як біологічне є передумовою соціального, так і агресія в природі передумова насильства в соціальній сфері. У соціальній сфері агресія людини проти людини, або групи людей проти іншої групи людей, має нові риси і якості в порівнянні з агресивністю хижака в природі, а отже в соціалізована форма вже діє як насильство, хоча поки що ніхто прагнув чітко розділити поняття «агресія» і «насильство».

«Поставивши в центр своєї уваги явища взаємної агресивності, К. Лоренц з'ясував, що вони є проявами життєвої сили, невіддільною від неї, пов'язаною і необхідною для самозбереження виду. Але в будь-якому випадку, у всіх видів тварин, вони регулюються гальмівним механізмом, що зрозуміло обмежує їх прояви по відношенню до представників власного виду.

«Тим часом при виявленні нашого найдальшого предка - синантропа разом з залишками вогнища та первісних знарядь праці було знайдено й залишки з'їденої їм людини; між тваринами одного виду щось подібне неможливо», – пише В. Краус [4, с. 71].

Р. Берон і Д. Річардсон розглядають агресію тварин в якості моделі поведінки, а не як емоцію, мотив чи інструкцію. Агресія в суспільстві не виникає без певних мотивів і установок, а тому дане явище більш складне, ніж агресія тварин, і тому доцільно дати йому визначення як насильство.

Агресія в тваринному світі є цілеспрямованим знищенням, оскільки виступає як один з факторів еволюційного відбору. Убивство хижаком, вовком, наприклад північний олень є природним актом. З усього стада вовк вибирає найслабшу тварину (хворого або пораненого) і вбиває її, щоб зберегти свою життєву силу. При наявності в стаді ослаблених і хворих тварин хижак майже ніколи не нападає на сильних і здорових. Цей природний акт, в основі якого полягає рефлекторна діяльність організму хижака, а не свідомий вольовий акт і не має соціальних підстав відповідно.

Тому тварина здатна на агресію, але не здатна до насильства. Насильство є прерогативою людини як спотворена реакція її організму та особистості на подразнення від природного і соціального середовища. Найнебезпечнішими видами цієї викривленою реакцією є нігілізм, тероризм і війна.

Поняття «агресія» знайшло своє декларативне закріплення у ХХ ст. Перший акт, який консолідував ці дії, як злочин проти миру та безпеки, варто розглядати Паризький пакт 1928 року. Якраз він надав можливість замінити поняття «право на війну» принципом «заборони ведення агресивної війни». Після завершення Другої світової війни і створення ООН постало питання забезпечення цієї концепції в Статуті ООН. П. 4 ч. 1 ст. 2 цього Статуту закріплено принцип, що трактує «загроза силою або її застосування проти територіальної цілісності або політичної незалежності будь-якої держави, або будь-яким іншим способом, несумісним з цілями ООН» [5, с. 2].

Але бувають винятки з цього правила. Вони закріплені в ст. 51 Статуту ООН, що дозволяє право на самозахист від збройного нападу. Також це військові заходи для санкцій Ради Безпеки у випадках загрози миру, порушення миру та акт агресії, зазначених VII цього ж Статуту [5, с. 8-10].

У грудні 1974 р. Резолюція ООН № 3314 закріпила нормативне визначення агресії. Ця ст. 1 цієї Постанови вважає, що «агресія» - це використання збройної сили держави проти суверенітету, територіальну цілісність або політичну незалежність від іншої держави, або за деякими інакше не відповідає Статуту Організації ООН [5, с. 1].

Зараз міжнародне закріплення поняття «агресія» знайшла відображення в інших джерелах. До них відноситься Римський статут Міжнародного кримінального суду, в якому зазначено, що юрисдикція суду включає розгляд випадки агресії. Найбільш дискусійним питанням у цьому Статуті була діяльність Ради Безпеки ООН [4, с. 151]. Відповідно до ст. 24, 39 Статуту ООН, обов'язок цього органу питань, що стосуються визначення акту агресії лежить його виключна відповідальність за збереження міжнародного миру і безпеки [5, с. 6-8].

Так, п. 2 ст. 8 bis Римського статуту охарактеризовує приклади агресії, які включають наступні елементи:

вторгнення або напад збройних сил держави на території іншої держави або будь-яку військову окупацію, якою б тимчасовою вона не була не носила, що є наслідком такого вторгнення або нападів, або будь-яка анексія території іншої держави або її частин із застосуванням сили;

бомбардування збройними силами держави території іншої держави або використання будь-якої зброї державою проти території іншої держави;

блокада портів або узбережжя держави збройним шляхом сили іншої держави;

напад збройних сил держави на суші, морі чи в повітрі збройних сил або морських і повітряних флотів іншої держави;

застосування збройних сил однієї держави, знаходяться на території іншої держави угоди з державою перебування, в порушення умови, передбачені угодою, або будь-яке продовження їх перебування на такій території після розірвання правочину;

акт держави, що дозволяє використовувати свою територію, яку вона передала у розпорядження іншої держави цією іншою державою здійснити акт агресії проти третьої держави;

посилання за станом або від імені держави збройні банди, групи, нерегулярні сили або найманці, які вчиняють дії застосування збройної сили проти іншої держави, яке є настільки серйозним, що воно еквівалентно діям, перерахованим вище, або його значна участь у них [5, с. 4]

Прикладом агресії XXI століття є російсько-грузинська війна 2008 року. Хоча це тривало лише майже 5 днів, але принесла велику кількість жертв і розбиту політичну ситуацію в Грузії. Ставлення до цього конфлікту у міжнародному співтоваристві є неоднозначним. Більшість держав і міжнародних організацій погодилися, що Росія рація почала бойові дії на території Грузії, а саме мало місце порушення територіальної цілісності держави, спроба повалення демократично обраного уряду. За цю дію Російська Федерація не застосовувала за видами санкцій, міжнародної ізоляції немає. Тобто цей факт не визнали агресією з боку держав-порушників і не було міжнародної відповідальності за цей конфлікт.

У сучасних реаліях все світове співтовариство знаходить шляхи боротьби з наявною агресією до України. Події, що почалися в лютому 2014 року все ще тривають і нажалі переросли в повномасштабне вторгнення. Звичайно ці дії рішуче засуджує ООН, Європейський Союз, Рада Європа, НАТО. Європейський Союз у свою чергу застосовує до Російської Федерації, як країни-порушниці, велику кількість санкцій, більшість з яких економічні.

Вся світова спільнота закликала державу-порушницю припинити бойові дії на сході України, порушення прав людини, а саме національних меншин і повернення Криму. Зараз це вже стосується Великої війни.

Більшість сучасних вчених сходилися на думці, що дії Російської Федерації проти України треба кваліфікувати з точки зору міжнародного права, як акт агресії, який тільки набув катастрофічних масштабів та наслідків для держави, її населення, флори та фауни.

Щодо міжнародно-правового аналізу дій Російської Федерації проти України, то можна застосувати справу «Нікарагуа проти США». 1986 р. У своєму рішенні суд уточнює такі правові поняття, як «акт агресії» та «міжнародний напад». З цього рішення випливає, що «навчати, озброювати, постачати, фінансувати або надання іншої допомоги іррегулярними антиурядовими формуваннями розглядати як втручання у внутрішні справи; політ у повітряному просторі іноземної держави без відповідних дозволів розглядати як порушення державного суверенітету; такі дії однієї держави по відношенню до іншої є прямим порушенням міжнародного права і відповідно має бут притягнення до відповідальності.

Щодо міжнародно-правової відповідальності держав-порушниць за цей міжнародний злочин, зараз Україна подала п'ять позовів проти Російської Федерації в Європейському Суд з прав людини, один позов до Міжнародного кримінального суду та провадження в Міжнародному трибуналі з морського права.

У позові Україна вказує на порушення РФ Європейської конвенції з прав людини і свободи 1950, Міжнародна конвенція про боротьбу з фінансуванням тероризму 1999 р., Конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації 1966 р. і Конвенція ООН з морського права 1982 року.

Усі ці провадження стосуються міжнародної відповідальності за невиконання міжнародних актів.

А саме до відповідальності за фактично вчинене акт агресії не вважається міжнародним гуманітарним правом.

Висновки. Наведене вище дає можливість зробити висновок, що наявні декларативні закріплення поняття «акт агресії», дозволяє чітко розуміти, які види діяльності підпадають під це визначення.

Проте чіткого визначення поняття «збройна агресія» не існує та потребує переосмислення та розвитку. Тому вважаємо, що збройна агресія – це сукупність воєнних, політичних, економічних, інформаційних ворожих дій, що застосовуються силами держави (групою держав) проти суверенітету, територіальної цілісності, політичної незалежності іншої держави або народу (нації), несумісне з Статутом ООН.

Розпочавши збройну агресію проти України, Росія порушила основоположні норми і принципи міжнародного права, низку двосторонніх і багатосторонніх договорів і угод.

Важливим елементом протидії агресору стали спільні політико-дипломатичні зусилля міжнародної спільноти. У рамках міжнародних організацій та на двосторонньому рівні прийнято численні документи та рішення на підтримку територіальної цілісності України в міжнародно визнаних кордонах.

Найдієвішим інструментом тиску на державу-окупанта стали політичні та економічні санкції, спрямовані на те, щоб змусити РФ сісти за стіл переговорів. При цьому реального бажання вирішити збройний конфлікт політико-дипломатичним шляхом з боку Російської Федерації світ ніколи не бачив.

Вважаємо, що міжнародні злочини будуть існувати до тих пір, поки існує суспільство. За період ХХІ століття світ бачив випадки агресії, але не всі вони набули міжнародного значення.

Ці події, свідками яких ми зараз є, дозволяють зробити висновок, що міжнародні організації роблять все, щоб запобігти цьому явищу.

Список використаних джерел

1. Шаблінський І. І. До поняття про „силу” і „силову картину світу” // Стратегічна панорама. 2002. №2. С. 194.
2. Краус В. Нігілізм сьогодні, або Терплячість світової історії / Перекл. з німецької М. Павлюка; К.: Основи, 1994. 124 с.
3. Гороховская Е. Г. Агрессия как международное преступление. Альманах міжнародного права. 2009. Вип. 1. С. 45–52.
4. Резолюція ГА ООН 95 (I) от 11 грудня 1946 року. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_910_8
5. *Статут ООН від 26.06.1945 р.* URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_010